СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Бісовецька Т. В.
Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славістичного університету

ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ, НІМЦІВ, ПОЛЯКІВ У НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЯХ НА ПОЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ (ЗА ДАНИМИ ВІЛЬНОГО АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

Сучасна мовознавча наука характеризується зростанням уваги дослідників до вивчення специфіки мовної свідомості й образу світу. Глибшому пізнанню мови сприяє власне сама людина як конкретна мовна особистість – її творець і носій, – вважає Ю. М. Караулов [5, 7]. Відтворення лексикону може здійснюватися або на основі аналізу великого масиву текстів, створених носієм мови, або за рахунок звернення безпосередньо до його мовної свідомості, тобто на основі даних вільного асоціативного експерименту [4, 72]. Асоціативні зв'язки, на думку М. П. Кочергана, є важливими для відтворення мовної картини світу [6, 314].

За допомогою методики вільного асоціативного експерименту можна виявити особливості мовної свідомості людини і способи побудови мовного висловлювання, які, зазвичай, не усвідомлюються носіями мови й не підлягають іншим методикам аналізу [13, 4]. Вільний асоціативний експеримент дає можливість отримати інформацію щодо психологічних еквівалентів "семантичних полів" і відкрити семантичні зв'язки слів, які об'єктивно існують у психіці носія мови. За асоціативними реакціями можна судити про специфіку сполучуваності слів у мовленні, причому закономірності розподілу слів у вільному асоціативному експерименті й вірогідність їх появи у мовленнєвому потоці надзвичайно близькі [13, 4]. Реакції, здобуті в ході асоціативних експериментів, можна розглядати як специфічний для даної культури і мови асоціативний профіль образів свідомості. Вони інтегрують розумові й чуттєві знання, якими володіє певний етнос [13, 5].

У роботі Н. О. Золотової [4] розглянуто моделі реконструкції лексикону людини; Т. О. Голіковою [2] розроблено методику аналізу етноспецифічних стереотипів. Праці І. О. Голубовської [3], О. О. Кузіної [7], О. А. Маклакової [8], І. В. Привалової [10] присвячені дослідженню етнонаціональної специфіки фрагментів мовної свідомості представників різних етносів. Проте питання національно-культурної специфіки лишається надзвичайно актуальним, оскільки відмінності у національній свідомості комунікантів є головною причиною непорозумінь у міжкультурному спілкуванні [13, 3].

Метою статті є дослідження мовної свідомості українців, німців та поляків у номінативних одиницях на позначення соціального статусу людини за даними

вільного асоціативного експерименту.

Завдання:

1) сформувати асоціативні поля досліджуваних номінативних одиниць (НО);

2) визначити типи асоціацій;

3) виявити національну маркованість у здобутих реакціях носіїв досліджуваних мов.

Наукові результати. Вільний асоціативний експеримент проводився із носіями української, німецької та польської мов методом письмового анкетування. В експерименті взяли участь по 100 українських, німецьких та польських інформантів віком від 18 до 30 років.

Розглянемо такі номінативні одиниці, як президент (нім. Präsident, пол. *prezydent*), міністр (нім. Minister, пол. *minister*), депутат (нім. Abgeordnete, пол. *poseł*). Це іменники чоловічого роду у формі називного відмінку однини. Слова-стимули, виражені цією частиною мови, як зауважує Т. В. Попова, є найлегшими для сприйняття, вони найшвидше породжують реакції [9, 16]. За класифікацією Н. Ю. Шведової, зазначені іменники належать а) до групи найменувань особи за професією, спеціальністю, родом занять, характером діяльності і пов'язаними з ними діями, відносинами [11, 196]; б) до підгрупи посадових, виборних осіб у державних структурах, у владних, державно-адміністративних органах, в органах самоврядування [11, 250–253]. Ці слова-стимули обрано як потенціальний матеріал для виявлення національно-культурної специфіки мовної свідомості українців, німців та поляків.

Спершу проаналізуємо визначення зазначених слів-стимулів за допомогою одномовних тлумачних словників для виявлення спільних і відмінних компонентів значення.

Укр. президент 1. У ряді країн – обраний на певний строк глава держави. 2. чого. Виборний голова, керівник установи, організації, товариства тощо [1]. Нім. Präsident 1. Staatsoberhaupt einer Republik. 2. a) Vorsitzender, Leiter eines Verbandes, einer Organisation, Institution o.ä.; b) für eine bestimmte Zeit gewählter Repräsentant u leitender Verwaltungsbeamter einer Hochschule [14, 1312]. Букв. Глава держави, яка є республікою. 2 a) Голова, керівник товариства, організації, установи тощо; b) Обраний на певний строк представник і керівник вищого навчального закладу. Пол. **prezydent** 1. Osoba stojąca na czele państwa będącego republiką. 2. Najwyższy przedstawiciel władzy samorządowej w dużym mieście. 3. Osoba kierująca jakąś instytucją, organizacją itp [15]. Досл. 1. Особа, яка очолює державу, що є республікою. 2. Найвищий представник муніципальної влади у великому місті. 3. Особа, яка керує якоюсь установою, організацією тощо. Отже, у трьох мовах представлені два спільні значення, проте в польській мові є ще й третє, відмінне: Найвищий представник муніципальної влади у великому місті.

В українській, німецькій, польській мовах НО міністр має по одному значенню: Вища урядова особа, яка очолює міністерство; член уряду, який керує міністерством [1]. Нім. Minister: Mitglied der Regierung eines Staates od. Landes, das einen bestimmten Geschäftsbereich verwaltet [14, 1147]. Досл. Член уряду держави або країни, який керує певною сферою діяльності. Пол. **minister**: Członek rządu kierujący ministerstwem [15]. Букв. Член уряду, який керує міністерством.

У німецькій мові НО Abgeordnete "депутат" має лише одне значення: Vom Volk für eine festgelegte Zeit in eine parlamentarische Institution gewählte Person; deputierte, delegierte Person [14, 85]. Досл. Особа, обрана народом на чітко визначений термін у

парламентську установу, делегована особа. Українська НО депутат, крім подібного значення, має ще одне: Обрана або визначена особа, уповноважена для виконання якого-небудь доручення [1]. Польська НО **poseł** "депутат" має, крім двох подібних: 1. Członek parlamentu lub jego niższej izby. 2. Człowiek wysłany przez kogoś w celu załatwienia jakiejś sprawy, oznajmienia czegoś itp [15]. Досл. 1. Член парламенту або його нижньої палати. 2. Людина, яку хтось направив з метою виконання якоїсь справи, оголошення чогось тощо; ще й третє значення: 3. Przedstawiciel dyplomatyczny jakiegoś państwa wysłany w misji stałej lub specjalnej. Букв. 3. Дипломатичний представник якоїсь держави, направлений з постійною чи спеціальною місією. Аналогічне українській НО посол 1. Дипломатичний представник однієї держави в іншій, який очолює посольство. // Повноважний дипломатичний представник найвищого рангу [1].

Виходячи із завдань дослідження і специфіки аналізованого матеріалу, було визначено такі типи асоціацій: синтагматичні (атрибутивні, синтаксичні); парадигматичні (гіперонімічні, синонімічні, антонімічні); тематичні; когнітивні; прагматичні.

Синтагматичні реакції склали менше 10 % від загальної кількості здобутих реакцій. Це, наприклад, такі *атрибутивні* реакції: на стимул президент < *головний, інтелігентний, помаранчевий*; нім. Präsident < *inkompetent* "некомпетентний", *hoch* "впливовий", *dumm* "дурний", *mächtig* "владний"; пол. **prezydent** < *stanowczy* "рішучий", *ważny* "поважний". На стимул міністр < *поважний, гордий, розумний*; нім. Minister < *faul* "лінивий", *schwarz* "чорний" (ймовірно, про колір одягу), *ahnungslos* "який не має жодного уявлення", *beschäftigt* "зайнятий"; пол. **minister** < *głupi* "дурний", *doświadczony* "досвідчений", *państwowy* "державний", *ważny* "поважний". На стимул депутат < *балакучий, товстий, жирний, лисий, вихований, освічений, місцевий, районний, народний.* Останні дві реакції разом зі словом-стимулом утворюють стійкі словосполучення – назви посад. Нім. Abgeordnete < *überbezahlt* 'якому переплачують", *reich* "багатий", *korrupt* "корумпований". Пол. **poseł** < *ustatkowany* "статечний". Більшу частину цих реакцій варто віднести й до прагматичних з негативним емоційно-оцінним забарвленням.

Синтагматичні синтаксичні реакції представлені лише в українській мові: президент < *керує*; міністр < *думає про себе, приймає рішення;* депутат < *обманює*.

Серед *парадигматичних гіперонімічних* є реакції-кореляти у двох мовах: президент < нім. *Politiker* / пол. *polityk* "політик", укр. *керівник, начальник* / нім. *Chef* "шеф, керівник", укр. *правитель* / пол. *władca* "правитель"; укр. *голова, глава* / пол. *głowa* "голова". На стимули міністр і депутат також в усіх трьох мовах дана реакція *політик*, пол. *polityk,* нім. *Politiker*.

Серед синонімічних – корелятивні реакції у трьох мовах: президент < укр. глава (голова) держави (країни); пол. głowa państwa (kraju); нім. Staatsoberhaupt.

Антонімічна реакція представлена лише у німецькій мові: нім. Minister < *Ministerin* "жінка-міністр", що є цілком закономірним, оскільки для німецької мови нормативним є утворення форм жіночого роду до чоловічих НО на позначення професії, роду занять тощо.

Серед тематичних виділимо групу одяг та аксесуари: на стимул президент < краватка (нім. Krawatte); на стимул міністр < костюм (нім. Anzug, пол. garnitur), чорний костюм, штани, мантія (пол. toga), пол. okulary "окуляри".

Група *напрями діяльності, посади* найширше представлена на стимул міністр < *прем'єр, прем'єр-міністр* (нім. *Präsident, Ministerpräsident*), *освіти, закордонних справ*

(нім. *Außen-* як перша частина складного слова *Außenminister* "міністр закордонних справ"); (пол. *spraw zagranicznych*), *економіки, оборони* (нім. *Kriegsminister* – заст. тепер *Verteidigungsminister*), *фінансів* (нім. *Finanzen*), *економіка, культура, закордонні справи*, пол. **minister** < *edukacji narodowej* "народної освіти", *spraw wewnętrznych* "внутрішніх справ", *sprawy wewnętrzne* "внутрішні справи", *sprawiedliwości* 'юстиції", *minister sprawiedliwości* "міністр юстиції". Відзначимо, що до цієї групи належать як узгоджені за відмінком, так і неузгоджені реакції.

Найчисленнішими реакціями на стимул президент в українській мові є *влада, Ющенко, країна;* у німецькій: *Bush* "Буш", *USA* "США", *Macht* "влада"; у польській мові: *państwo* "держава", *władza* "влада", *głowa państwa* "глава держави". На стимул міністр – *освіти, відповідальність, влада*, у німецькій: *Politik* "політика", *Parlament* "парламент", *Regierung* "уряд"; у польській мові: *Sejm* "Сейм" (Законодавчий орган державної влади Польщі), *rząd* "уряд", *polityka* "політика". На стимул депутат – *Верховна Рада, влада, гроші*; в німецькій мові: *Politik* "політика", *Bundestag* "Бундестаг" (Парламент Німеччини), *Politiker* "політик"; у польській: *Sejm* "Сейм", *Senat* "Сенат" (Орган законодавчої влади, друга палата польського парламенту), *rząd* "уряд".

Когнітивні реакції передають знання носіїв мови про світ. Численними є реакції-персоналії на запропоновані стимули. Наприклад, *Ющенко, Віктор Ющенко, Буш, Тимошенко* на стимул президент. У польській мові представлені переважно прізвища польських президентів: *Wałęsa* – Лех Валенса – президент Польщі з 1990 по 1995 р., *Kaczyński* – Лех Качинський – президент Польщі з 2005 р., *Kwaśniewski* – Александр Кваснєвський – президент Польщі у 1995-2005 рр., *Bush* – Джордж Вокер Буш – президент США з 2001 по 2009 р. Найрізноманітніше представлені прізвища діячів у німецькій мові: *Bush* "Буш", *George W. Bush* "Джордж В. Буш"; *Adenauer* "Аденауер" – Конрад Аденауер, перший федеральний канцлер ФРН; *Köhler* "Келер", *Horst Köhler* "Хорст Келер" – федеральний президент Німеччини з 2004 р.; *Chirac* "Ширак" – Жак Ширак – президент Франції у 1995-2007 рр.; *Putin* "Путін" – Володимир Путін, президент Російської Федерації у 2000-2008 рр.; *Clinton* "Клінтон" – Білл Клінтон – президент США у 1993-2001 рр.

На кожен стимул від 10 до 25 % реакцій мають негативне, часто зневажливе забарвлення або є інвективними словами. Наприклад, на стимул президент < укр. *брехня* (також на стимули міністр і депутат), *гроші* (також на стимули міністр і депутат), *невдаха, ніхто, пішак*, пол. *Kaczor* "Качур" – прізвисько Леха Качинського, нім. *Kriegstreiber* "розпалювач війни"; на стимул міністр < укр. *халатність*, нім. *Geld* "гроші" (також на стимул депутат), *Lügner* "брехун" (також на стимул депутат), *Bonzen* "бонзи" (зарозумілий бюрократ, здебільшого про правих соціал-демократичних та профспілкових діячів); пол. *darmozjad* "дармоїд", *pieniądze* "гроші" (також на стимул депутат), *obłuda* "лицемірство, фальш", *łapówka* "хабар", *wstyd!* "Стид!" (навіть із знаком оклику для підсилення обурення); на стимул депутат: укр. *беззаконня, брехун, безлад, брехло, загарбник, корупція, неправда, обман, олігарх, погана людина, свавілля, сварка, тупість, хабарник, юморист*, останнє в даному контексті теж не можна вважати позитивно забарвленим словом. Нім. *Blödsinn* "нісенітниця"; пол. *chciwiec* "скнара", *błazen* "блазень", *lenistwo* "лінощі", *kłamstwo* "брехня", *kłamca* "брехун", *korupcja* "корупція", *głupoty* "дурниці", *oszust* "шахрай", *kradzież* "крадіжка", *łapówkarz* "хабарник", *pijak* "п'яниця", Реакцію *osioł* "віслюк" відносимо до фонетичного типу асоціативних реакцій. У словосполученні зі словом-стимулом **poseł**

утворюється римована жартівливо-образлива назва депутата *poseł-osioł*, який є байдужою, безвідповідальною, безчесною, нерідко дурною людиною.

Такий результат дослідження свідчить про те, що молоде покоління українців, німців, поляків має негативний образ представників влади, сприймає їх як користолюбів, не дуже розумних і таких політиків, яких мало турбує життя пересічних людей.

Численними є реакції-кореляти у всіх трьох, або, принаймні, у двох мовах, що свідчить про подібність мовної свідомості українців, німців та поляків. Отримані реакції стосуються в основному перших значень вищезгаданих слів-стимулів, проте вони підкріплені різноманітною інформацією щодо здібностей, зовнішності політиків, імен-прізвиськ політичних діячів. До національно-специфічних належить більшість реакцій-персоналій, оскільки не всі політики широко відомі поза межами власної країни; також реакції-назви певних об'єктів, наприклад: нім. Präsident "президент" < *Schloss Bellevue* "палац Бельвю" – палац у Берліні, резиденція федерального президента Німеччини.

Висновки. Таким чином, проведення зіставного експерименту дало можливість виявити спільне й відмінне у семантиці окремих номінативних одиниць на позначення представників владних, державно-адміністративних органів як відображення національно-мовної свідомості певної соціальної групи (переважно молоді) українців, німців та поляків. Перспективою дослідження вважається подальший аналіз і зіставлення інших реакцій, здобутих у ході вільного асоціативного експерименту.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн [Електронний ресурс]. Базується на 2-му виданні ВТС СУМ / [Гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с. – Режим доступу: http: //www.slovnyk.net
2. Голикова Т. А. Психолингвистическая концепция исследования этнического сознания: автореферат дис. ... доктора филологических наук: 10.02.19 "Теория языка" / Т. А. Голикова. – М., 2005. – 50 с.
3. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора філол. наук: 10.02.15 "Загальне мовознавство" / І. О. Голубовська. – К., 2004. – 38 с.
4. Золотова Н. О. Проблема ядра и периферии в исследованиях лексикона человека / Н. О. Золотова // Слово и текст: психолингвистический подход: Сб. науч. тр. / Под общ. ред. А. А. Залевской. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2004. – Вып. 2. – С. 71–83.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов – М: Наука, 1987. – 264 с.
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: Підручник / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Видавничий центр "Академія", 2006. – 424 с.
7. Кузина О. А. Семантические и ассоциативные поля туризма как отражение фрагментов языкового сознания и картин мира русских, немцев и американцев: дисс. на соискание учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.19 "Теория языка" / О. А. Кузина. – Барнаул, 2006. – 455 с.
8. Маклакова Е. А. Национальная специфика семантики наименований лиц: на материале русского и английского языков: диссерт. ... канд. филол. наук: 10.02.19 "Теория языка" / Е. А. Маклакова. – Воронеж, 2006. – 212 с.
9. Попова Т. В. Ассоциативный эксперимент в психологии: учебное пособие / Т. В. Попова. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный ин-т, 2006. (Киров: Дом печати – Вятка). – 72 с. (Библиотека психолога).
10. Привалова И. В. Лингвистическая перспектива исследования этнокультурной специфики языкового сознания / И. В. Привалова // Слово и текст: психолингвистический подход: Сб. науч. тр. / Под общ. ред. А. А. Залевской. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2004. – Вып. 2. – С. 124–131.
11. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / Под общ. ред. Н. Ю. Шведовой. В 6 т. – Т 1: Слова указующие. Слова именующие. – М.: ИРЯ РАН, 2002. – 804 с.

12. Словник української мови: В 11 т. / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
13. Уфимцева Н. В. Предисловие / Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский [Ред. Н. В. Уфимцева и др.]. – М.: Моск. гос. лингвист. ун-т; Барнаул: Некоммерч. партнерство "Аз Бука", 2004. – С. 3–9.
14. Duden Deutsches Universalwörterbuch. 6. Aufl. – Mannheim: Duden-Verlag, 2006. – 2016 s.
15. Słownik języka polskiego. [Електронний ресурс]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA. – Режим доступу: http://sjp.pwn.pl/

Гулей М. Д.
Донецький національний університет

КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ФРАНЦУЗЬКОГО ПОЛІТИКА

Проблематика, пов'язана з поняттям аргументації, привертала увагу дослідників ще з давніх часів через те, що людське мислення було спрямовано на неї так само, як і на мову. У цьому зв'язку думки науковців про "всюдисутність" аргументації або про "панаргументативність" у мові та мисленні є цілком виправданими. Вважається, що аргументація – це форма мислення, і саме тому інтерес до механізмів людської думки завжди припускає інтерес до аргументації.

У новому розумінні аргументація – це вербальна, соціальна й розумова діяльність, спрямована на переконання співрозмовника в неприйнятності даної вираженої ідеї за допомогою висунення певних сполук пропозицій (аргументів), розрахованих на доведення (спростування) висловленої думки. Вербальна діяльність, яка складає суть аргументації, – це виконання макромовленнєвого акту аргументації. Існування макромовленнєвого ілокутивно-актового комплексу аргументації доводиться через наявність ідентифікуючих параметрів. В разі успішного виконання макромовленнєвого акту аргументації відбувається перлокутивний ефект аргументації – переконання співрозмовника. Розуміння аргументації як сукупності елементарних мовленнєвих актів, специфічно структурованих і регламентованих, пов'язано з особливим полем цієї діяльності – аргументативним дискурсом.

Аргументативний дискурс – це мовний простір соціальної взаємодії, який містить систему мови, тобто код (у термінах теорії інформації), учасників дискусії і предметно-подійну сутність дискусії. Така категорізація концептуального простору дискурсу вже запропонована М. А. К. Халлідеєм, який виділяє поля аргументації, учасників і модус [3, 343–366]. Для нас "поле аргументації" є функціональним утворенням, яке складається зі знань, думок, переконань учасників аргументативної комунікативної ситуації, навичок інтелектуальної діяльності, манери аргументування, а "модус" – це один із логічних блоків мисленнєвого аналогу повідомлення, суб'єктивна змінна, яка виражає різні відтінки почуттів і волі. У структурі висловлення модус співвідноситься з диктумом – об'єктивною константою події, яка формує пропозицію.

А. Д. Белова поділяє аргументативний дискурс на такі види: політичний, юридичний, рекламний, релігійний, побутовий [1]. Центр інтересів нашого дослідження знаходиться в пункті, де перетинаються всі три параметри політичного дискурсу, відбиті крізь призму інтенційності одного з його учасників. Розуміння політичного дискурсу як мовленнєвої репрезентації інтеракції індивідів дозволяє